

מאורע נוסף בו נזכר שמו של פנחס הוא התרת הנדר של יפתח, שכן, פנחס חי בתקופת יפתח. חז"ל מעירים על כך, שפנחס לא הלך ליפתח להתיר את נדרו (ראה להלן). אולם מאחר שבימי יפתח כבר עברו שנים רבות מאז נכנסו ישראל ארצה, ופנחס היה זקן באותם ימים, יש לומר, שמשום כך, לא הטריח פנחס את עצמו ללכת לארץ הגלעד בעבר הירדן להתיר את הנדר.

ניכרת בדברי חז"ל אכזבה מן הסנהדרין שהשאיר משה אחריו, ש"כשנכנסו לארצם – כל אחד ואחד נכנס לכרמו וליינו; אמר: שלום עליך נפשי! וכשעשו בגבעת בני בנימין דברים מכווערין... מי הרג את כל אילו? אמרו: לא הרג אותן אלא ^{אוצר החכמה} **סנהדרין גדולה** שהניח משה ויהושע ופינחס בן אלעזר הכהן!" ^{אוצר החכמה} האמירה "כרמו ויינו" באה לומר, שבחרו במנוחה והרבו בשתיית יין במקום לעסוק בתורה.

כלומר, משה ויהושע מצידם מסרו את התורה לזקנים, אך אלו לא מילאו את תפקידם, להמשיך את העמל בתורה, ואת מסורת התורה והמשפט בישראל, ובכך הביאו חורבן לעולם.

ב

תקופת השופטים – שופטים ראשונים

תקופת השופטים – דור ששופט את שופטיו

באשר לתקופת השופטים לא מצינו ידיעות אודות קיומה של הסנהדרין. השופטים שקמו לישראל בימי שפוט השופטים, אינם בהכרח דיינים וחכמי הסנהדרין, כי תוכן המושג 'שופט' בספר שופטים עניינו – 'מושיע'.

ראה מה שמובא בתנחומא (בהר סימן ז): "אתה מוצא בימי שפוט השופטים, שהיו ישראל עובדים עבודה זרה, והיו משועבדים בידי אומות העולם, שנאמר (שופטים ב, יא-יד): 'ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים... ויעזבו את ה' ויעבדו לבעל ולעשתרות... ויתנם ביד שושים'. ומה עשו? – 'ויעקו בני ישראל אל ה' ויקם ה' **מושיע** לבני ישראל ויושיעם – את עתניאל בן קנז' – מיד עשו תשובה ונגאלו. כך פעם אחרת, שנאמר: 'ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע, ויחזק ה' את עגלון'. מיד עשו תשובה והעמיד להם **גואל** את אהוד בן גרא ונגאלו על ידו... כיון שעשו תשובה העמיד להם **גואלים**: דבורה וברק ונגאלו על ידם". כלומר, ה'שופט' בספר שופטים עניינו 'מושיע' ו'גואל'.

אכן, אמרו חז"ל בבבא בתרא טו, ב: "ויהי בימי שפוט השופטים" – דור ששופט את שופטיו, אומר לו: טול קיסם מבין שיניך! – אומר לו: טול קורה מבין עיניך!" ומפרש רש"י: "שהיו **השופטין** עצמן מקולקלים, והיה פתחון פה לנשפט להוכיח את מוכיחו, שאם אמר לו השופט: 'טול קיסם מבין עיניך' – הסתלק ופרוש מעבירה קטנה שבידך, יכול זה לומר: 'טול קורה מבין עיניך' – **פרוש מעבירה חמורה שבידך**!" 'קיסם' בשיניים' – זו עבירה בנסתר, שאין הכל מבחינים בה, לעומת זאת 'קורה בין העיניים'

היא עבירה גלויה בפרהסיא, שהכל רואים אותה בעיניהם. כמו כן כוונת הביטוי 'מבין עיניך' עניינה: שופט ומנהיג צריך להיות ה'עניים' של העדה, כי הסנהדרין נקראת 'עני העדה'. נמצא, שבני אותו דור מאשימים את הדיינים והשופטים ש'ענייהם' חסומות מלראות, מחמת שוחד או עבירות אחרות, ולפיכך אינם יכולים להנהיג את הדור.

ייחודם של שופטים אלה הוא בכך, שהתגלו כמנהיגים ומושיעים בשעת צרה, שכן, צלחה עליהם רוח גבורה מאת ה' להכות באויבי ישראל. אך באשר למעמדם כשופטים ממשיכי מסורת התורה ממשה – אין לכך זכר בפסוקים ובדברי חז"ל. בודאי שאין זכר ליסמיכה כל שהיא שנעשתה לאחד מן השופטים.

גם הרמב"ם, במנותו את השתלשלות התורה שבעל פה דילג על תקופת השופטים, וכשמנה את מסורת התורה ממשה לדורות הבאים, לא הזכיר כי אם את השופטים הנזכרים בתורת משה, אך דילג על שמות המנהיגים הנזכרים בספר שופטים. זו לשונו בהקדמתו שם: "אף על פי שלא נכתבה תורה שבעל פה, לימדה משה רבינו כולה בבית דינו לשבעים זקנים. ואלעזר ופנחס ויהושע [הנזכרים בתורה] שלשתן קבלו ממשה... וקיבל עלי מן הזקנים ומפינחס. ושמואל קיבל מעלי ובית דינו. ודוד קיבל משמואל ובית דינו". הרמב"ם מנה ששה מנהיגים מימות משה עד ימי דוד, כלומר, תקופה הנמשכת כארבע מאות שנה, ולא הזכיר שופט אחד מתקופת השופטים, אף לא את עתניאל בן קנז הנזכר בדברי חז"ל כדלעיל.

אמנם מזכיר הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה (יג, יד) את שמשון, אך כל יתרונו שהיה 'מושיע', זו לשונו: "אל יעלה על דעתך שמשמשון המושיע את ישראל... נשא נשים נכריות בגיותן! אלא סוד הדבר כך הוא, שהמצוה הנכונה כשיבוא הגר או הגיורת להתגייר בודקין אחריו... אם אשה היא בודקין שמא עיניה נתנה בבחור מבחורי ישראל... אם ראו אותן שחזרו [בתשובה] מאהבה מקבלים אותן... ולפי שמשמשון גייר ונשא... ולא על פי בית דין גיירם – חשבן הכתוב כאילו הן עכו"ם ובאיסורן עומדין". נמצא, שתקופת השופטים היתה דלה בחכמת התורה, וגם אותם מושיעים שעמדו לישראל ניתן לומר עליהם – "טול קורה מבין עיניך!" ולכן לא הזכיר הרמב"ם כממשיכי הקבלה והמסורת ממשה רבינו.

אמנם כתב הרמב"ם בהקדמתו שם, ש"אחיה השילוני – מיוצאי מצרים היה, ולוי היה, ושמע ממשה", ולאור האמור, ניתן, לכאורה, למנות את הנביא אחיה השילוני, כאחד ה'סמוכים', וכחוליה בשלשלת הזקנים ממשיכי מסורת התורה שבעל פה ממשה.

אך הרמב"ם עצמו מסתייג מאפשרות זו, באומרו, ש"היה קטן בימי משה, והוא קיבל מדוד ובית דינו", כלומר, לא ניתן למנות את אחיה כמי שנסמך על ידי משה רבינו, אלא קיבל את תורתו בתקופה מאוחרת, כשחידש דוד את הסנהדרין בדורו.

יש לפנינו, אפוא, נתק של מאות שנים במסורת התורה שבעל פה. עובדה זו כשלעצמה יש בה כדי לערער על דעת הרמב"ם האומר, שהיתה קבלה ומסורת מדורות עד משה רבינו. דומה, שאי אפשר לפטור שאלה זו במילים בעלמא, ובאמירה כגון: בודאי היה לרמב"ם מקור שעליו בנה את שיטתו שהיה רצף של 'סמיכה' בכל הדורות! שכן מדובר במציאות של התדרדרות רוחנית משך דורות, שאין חולק עליה. תקופת השופטים היתה

ממושכת ורצופה, והפסוקים ודברי חז"ל מעידים, כי היתה זו תקופה של שכחת התורה. לפיכך, לשיטת הרמב"ם הדבר טעון הסבר, איך המשיכה הקבלה וה'סמיכה' בתקופה זו.

עתניאל – ראשון השופטים החזיר את שכחת ההלכות בפלפולו

מבין השופטים השונים שקמו לישראל בתקופה זו, ניתן לציין שופטים בודדים הראויים לשם 'שופט' פשוטו כמשמעו, והראשון שבהם הוא עתניאל בן קנז.

נדון להלן בשלשה שופטים מתוך חמישה עשר, שניתן להגדיר אותם כ'שופט' במובן הנכון של המושג, והם: עתניאל, דבורה, ואבצן, הוא בועז מבית לחם.

עתניאל מתואר בדברי חז"ל כמי שהציל אלפי הלכות משכחה, וכלשון הגמרא בתמורה (טז, א): "אלף ושבע מאות קלין וחמורין, וגזירות שוות, ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבדלו של משה. אמר רבי אבהו: אף על פי כן החזיר עתניאל בן קנז מתוך פלפולו". כלומר, בניגוד ליהושע, אלעזר ופנחס, שנשאלו שאלות בהלכה, כמתואר לעיל, ולא מצאו להן פתרון, עמד עתניאל בן קנז והחזיר בכוח פלפולו הלכות רבות שנשתכחו, הווה אומר, עתניאל ידיו רב לו בעמלה של תורה ובמלחמתה של תורה.

אחת הדוגמאות להלכה שנשתכחה מישראל ועתניאל החזיר אותה, נזכרת במסכת יומא פ, א; שם נדונה השאלה, מהו שיעור האכילה המחייב לענין איסור כרת ביום הכיפורים, וכן לאכילת חמץ בפסח, שכן, יש איסור אכילה, שהשיעור הוא בכזית, ופעמים בככותבת, ופעמים בכביצה? – אומרת על כך הגמרא: "שיעורים של עונשין – הלכה למשה מסיני!... אחרים אומרים: בית דינו של יעבץ תיקנום [הוא עתניאל בן קנז – רש"י]". שואלת הגמרא, איך יתכן, שיבוא עתניאל ויחדש הלכה שלא נאמרה בסיני, והרי "אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה!" ומשיבה הגמרא: "שכחום וחזרו ויסדום". הווה אומר, נשתכחה ידיעת השיעורים השונים ממורי ההוראה בישראל ומבתי הדין, ובא עתניאל וייסד מחדש את ההלכה. (וראה לעיל פרק נד פרשה טז, שם הרחבנו בדיון סביב דורות בהם נשתכחה תורה מישראל).

בימי עתניאל בן קנז, פלש ארצה כושן רשעתיים מלך ארם נהרים. להלן תיאור גירושו מן הארץ על ידי עתניאל, וכלשון הפסוקים בספר שופטים (ג, יא): "ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתיים שמונה שנים. ויזעקו בני ישראל אל ה' ויקם ה' מושיע לבני ישראל ויושיעם את עתניאל בן קנז... וישפוט את ישראל – ויצא למלחמה. ויתן ה' בידו את כושן רשעתיים מלך ארם, ותעוז ידו על כושן רשעתיים. ותשקט הארץ ארבעים שנה".

מלשון הפסוק: "וישפוט את ישראל – ויצא למלחמה", משתמע, שלפני שיצא למלחמה הנהיג עתניאל סדר ומשפט בארץ, רק אחר כך יצא למלחמה. ואכן מתואר בקדמוניות היהודים (ה – ג, ב) שזכה לניצחון גדול, וכלשון יוסף בן מתתיהו: "כשיצא כושן רשעתיים מלך האשורים למלחמה עליהם [על ישראל] אבדו להם רבים מאנשיהם במערכות הקרב... ואחד משבט יהודה ושמם עתניאל בן קנז... כשרבו המצטרפים אליו במלחמתו, אסרו קרב באשורים וגרשום לחלוטין, והכריחום לעבור את הפרת".

ללמדנו, שכאשר משליטים בארץ צדק ומשפט זוכים לעזרת שמים ולנצחון (ראה להלן פרק נט, פיסקה ד; את התיאור אודות המלך יהושפט, המשליט משפט בארץ וזוכה לנצח במלחמה).

כמובא לעיל (פרק ט) עתניאל השופט מהווה, לכאורה, ראיה לשיטת הרמב"ם בדבר הצורך החיוני ב'סמיכה'. שכן, חשש משה מפני שכחת התורה, כמתואר במסכת תמורה, שם פונה משה בטרם מותו ליהושע: "שאל ממני כל ספיקות שיש לך!" כלומר, הטרידה את משה השאלה באשר להמשכיות התורה ביום שתיפסק נבואתו.

כן ראה לעיל פרק יא מה שכתב הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה, שכאשר קרבו ימי משה למות פנה לישראל – "אמר להם: הן קרבו ימי למות, לכן, מי ששמע ממני איזה קבלה ושכחה – יבוא ונבררנה לו... וביררו מפיו הקבלה", זאת, עקב החשש, שתיפסק שלשלת הקבלה והמסורת.

אוצר החכמה

בהמשך הגמרא בתמורה נאמר, שהחשש התאמת, שכן, "תשש כוחו של יהושע, ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות, ונולדו לו שבע מאות ספיקות". כך גם אירע לאלעזר ופנחס ושאר זקני ישראל שנשתכחו מהם שלשת אלפים הלכות, כדלעיל.

מכאן הסיק הרמב"ם מסקנה הכרחית, בדבר הצורך ב'סמיכה' איש מאיש עד משה רבינו לבל תיפסק המסורת, לפיכך סמך משה את יהושע ולימד לדורות את ענין ה'סמיכה' לסנהדרין. כאמור, השיטה בדבר שלשלת ה'סמיכה' היא חידושו של הרמב"ם, אך אין לה מקור בדברי חז"ל, ואף לא בדברי רש"י ומרבית הראשונים.

עתניאל דוגמה לכוחה של תורה – שגם אם תישכח ניתן להחזירה על ידי המידות שהתורה נדרשת בהן

בעיון נוסף בסוגיא, דומה, שהסוגיא בתמורה מהווה קושיא על הרמב"ם, ומכוח קושיא זו מרבית הראשונים לא הסכימו עם דבריו בענין ה'סמיכה', ואדרבה! מכוח סוגיא זו השמיעו חכמים רעיון המנוגד לשיטתו.

מדברי חז"ל בסוגיא עולה, שהעובדה המתוארת שם, שביום שמת משה, בו ביום נשתכחו אלפי הלכות, קלים וחמורים, וגזירות שוות – שכחה פתאומית זו נעשתה בידי שמים, ובמכוון. זאת, כדי ללמד את ממשיכיו של משה, כי החלה תקופה חדשה, ומעתה – "לא בשמים היא", ועליהם לשקוד על התורה, ולהחזיר את התורה בפילפולם. לשם כך הונחו היסודות לדרישת התורה, מכוח המידות שהתורה נדרשת בהן, ומכוח שאר כללי הלימוד שקיבלו שבעים הזקנים בבית מדרשו של משה, שהם כללי הלימוד והדרשה של חז"ל, ומעתה על חכמי ישראל להשתמש בהם. וראה לעיל (פרק נד, פרשה טז) מה שאמרו חז"ל, ש"עתידיה תורה להשתכח מישראל", והתורה הועידה לכך פסוקים מפורשים, וייחודה מצוות למקרה של שכחת התורה, כן קבעה קרבנות לכפרה.

לשיטת הרמב"ם יש לשאול: מה התועלת ב'סמיכה'! הרי יהושע נסמך במעמד כל ישראל על ידי משה, אך אינו יכול לעשות עם 'סמיכה' זו מאומה, שכן, אלפי הלכות ששמע כשישב באהל של משה – נשתכחו, ואלפי ספיקות נולדו! נמצא שהסוגיא

מלמדת ההיפך, שפילפולו של עתניאל – הוא שהחזיר ליהושע את אלפי ההלכות ששכח, ופתר לו את כל ספקותיו.

את זאת רצו חז"ל להשמיענו דווקא אצל עתניאל – "ראשון לשופטים" – כלשון ילקוט שמעוני (פרשת ויחי רמז קנט) ללמדנו, כי מעתה תבוא תקופה של "דור ששופט את שופטיו", תקופה של שכחת התורה. וגם אם תישכח התורה באופן זמני, מובטח להם לישראל – "כי לא תישכח מפי זרעו", כי בכוחם של חכמי ישראל בכל הדורות להחזיר את התורה בפילפולם – כעתניאל בשעתו.

וראה מה שכתב המאירי בפתיחה למסכת אבות: "ויהושע – כבר ידעת שלא היה זה מתוך האוהל, וכבר שמעה הוא [את התורה] ארבע פעמים ממשה... ובעת זקנתו [של משה] והבינו לאחריתו בקרוב... מסר סודות התורה והלכותיה עם כל ענייני תורה שבע"פ ליהושע... וביום השבת בשעת המנחה נעלה ענן כבודו [של משה]... ויהושע היה להם לראש ולמנהיג... ולא נודע לנו מספרם [של הזקנים] ולא עניינם. אלא שעתניאל בן קנז היה מהראשונים... והיה מופלג בדורו עד מאד... אמרו במסכת תמורה, דאלף ושבע מאות קלין וחמורין וגזירות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה רבינו ע"ה – וכולן השיבם עתניאל בן קנז מתוך פלפולו". מדברי המאירי עולה, שהתורה שנשתכחה בימי אבלו של משה עניינה סודות התורה שמסר משה ליהושע, ואלו נשתכחו מיהושע והיו כלא היו. ולמרות שמדובר בסודות שקשה להגיע אליהם בעיון רגיל, ואפילו יהושע לא הצליח להחזירם לעצמו, עמד עתניאל והחזירם בפלפולו.

דבורה: נביאה, שופטת, ומלמדת תורה ברבים

דבורה הנביאה אף היא מהווה דוגמא להחזרת התורה לישראל בדור של שכחת התורה. מדברי חז"ל והראשונים עולה, שדבורה היא אחד השופטים הראויים להקרא 'שופט' במובן המלא של המלה, שכן, רבים מישראל, ואף דיינים פנו אליה למשפט, ובאו ללמוד מפיה חוק ומשפט – ככתוב: "ויעלו אליה בני ישראל למשפט". יש להקדים ולהביא את דברי חז"ל בקידושין (לה, א) האומרים: "השווה הכתוב אשה לאיש לכל דינים שבתורה", מכאן, שחובת האשה ללמוד דינים ומשפטים כשהדבר נצרך ומתבקש. (באשר ללימוד תורה לנשים, והדברים שמחובת האשה ללומדם, ובכלל זה ענייני משפט, ראה בספרנו – 'סידור המקדש לאם ולבת', פרק כו).

ב'ספר החינוך' (מצוה עז) הרחיב את הדיון בענין מעמדה של דבורה כשופטת בישראל, וכתב: "מה שכתוב בדבורה הנביאה (שופטים ד, ד) 'והיא שופטה את ישראל'... שהיתה אשה חכמה ונביאה, והיו [הדיינים] נושאים ונותנים עמה אפילו בדברים של איסור והיתר, ודיינים [ומשפטים] גם כן, ולכן כתוב עליה – 'והיא שופטה את ישראל'". כך גם מסבירים בעלי התוספות במסכת נדה (נ, א) "שדבורה היתה מלמדת להם הדינים". וב'תוספות' יבמות (מה, ב) הוסיפו, ש"דבורה היתה מלמדת להן שידונו". הווה אומר, דבורה לימדה דיינים שבאותו דור איך לדון את הבאים להשפט בבתי הדין.

לפי בעל 'סדר תנאים ואמוראים' שאבה דבורה את ידיעותיה אלה מבית מדרשו של שמגר בן ענת, כן מסרה את דברי התורה שקיבלה בבית מדרשה, וכך עברו ידיעותיה לידיעתו של ברק בן אבינועם.

ראה מה שאמרו חז"ל ב'תנא דבי אליהו רבה' (פרק ט): "מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ! בין ישראל – בין עכו"ם, בין איש – בין אשה, בין עבד – ובין שפחה, הכל לפי המעשה שהוא עושה כך רוח הקודש שורה עליו". זה מה שמצינו בדבורה הנביאה, שהיתה שופטת, למרות שאשה פסולה לדון. ומסבירים הראשונים, שישראל קיבלו אותה עליהם לשופטת מפני השכינה ששרתה עליה (תוס' בבא קמא טו, א; וראה תוספות יום טוב נדה ו, ד). קבלה זו היא כדרך שאדם מקבל על עצמו אחד מן הקרובים שידון אותו, שכן, הלכה היא, שכל הפסולים לדון את האדם – כשרים לדון אותו, בתנאי שבעלי הדין קיבלו אותם עליהם (ראה חידושי הר"ן שבועות ל, א).

עם זאת מצינו ראשונים הסוברים, שאשה כשירה לדון לכתחילה, אפילו לא קיבלו אותה עליהם, כי הדוגמה של דבורה השופטת את ישראל היא הלכה לכתחילה, זאת מן הפסוק – "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", שם השוה הכתוב אשה לאיש לכל דינין שבתורה. השוואה זו נאמרה אף לענין זה, שאשה כשירה לדון בבית דין. ראה גם ספר החינוך (מצוה עז) שכתב: "לדעת קצת מן המפרשים כשירות הנשים לדון, ואמרו, כי מקרא מלא הוא שנאמר: 'היא שופטה, את ישראל'" (עיי' שם. וראה ריטב"א קדושין לה א; בתירוצ ראשון, וברשב"א ב"ק טו א).

כך גם נראה מדברי חז"ל בתנחומא (וירא סימן כט) הדורשים את משל יותם על דבורה הנביאה: "'הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך' – אלו ישראל. 'ויאמרו לזית' – זה עתניאל בן קנז... ומה אמר להם עתניאל? – 'החדלתי את דשני' – שמן זית זך?! הלכו אצל דבורה: 'ויאמרו העצים לתאנה' – זו דבורה, אמרה להן: 'החדלתי את מתקיי?!'"

הרי לנו, שדין דבורה כדין עתניאל, וכשם שעתניאל החזיר את התורה בפלפולו ושפט את ישראל – כן דבורה רשאת לדון את ישראל כמותו. חז"ל אף השוו ביניהם במשל הפירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל, וכנ"ל, שתורתו של עתניאל טעמה כשמן זית זך, ולעומתו תורתה של דבורה חשובה כטעמה של תאנה.

בין לדעה שאשה כשירה לדון לכתחילה, ובין לדעה שאשה כשירה לדון רק אם קיבלו אותה ישראל עליהם, יש לברר כיצד היא יושבת בדין בו צריך שלשה דיינים, האם היא יושבת בדין עם שתי נשים, או אף עם שני דיינים?

אפשרות אחרת: דבורה ישבה ודנה לבד, שכן דיין יכול לשפוט כיחיד, וכדברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין ב, י: "מותר לאחד לדון מן התורה שנאמר: 'בצדק תשפוט עמיתך' ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה".

אכן, נראה, שכך נהגה דבורה כאפשרות האחרונה, לאור דברי אליהו רבה (פרשה י) הדורש: "ברוך המקום ברוך הוא, שמשלם לבני אדם איש כדרכיו, וכל אחד ואחד איש במעשיו, ומקיים עליהם – במידה שאדם מודד בה מודדין לו, לכך נאמר: 'ודבורה אשה נביאה... והיא יושבת תחת תומר דבורה בין הרמה ובין בית אלי'. אמרו: כשם ששמואל ב'רמה' – כך דבורה ב'רמה'... אמרו: לא היו תלמידי חכמים בישראל אלא כמלוא חצי

דקל בלבד, לכך נאמר: 'והיא יושבת תחת תומר'. דבר אחר: 'והיא יושבת תחת תומר' – כשם שאין דרכה של אשה שתתייחד בתוך הבית, כך דבורה הולכת ויושבת תחת דקל ומלמדת תורה ברבים, לכך נאמר: 'והיא יושבת... בין הרמה ובין בית אלי'. נמצינו למדים מדברי חז"ל אלה שני דברים:

האחד: דבורה שופטת את ישראל ב'רמה' לכתחילה – כשמואל בדורו.

קטניות

השני: דבורה היתה יושבת ודנה ביחיד.

אמרי

באשר לביטוי – "לא היו תלמידי חכמים בישראל אלא כמלא חצי דקל בלבד", נראה לומר, שהדקל יוצר סביבו צל עגול סביב, אולם אם דבורה יושבת תחת גזע התומר ומלמדת תורה את היושבים לפניה, נמצא, שאין לפניה אלא חצי גורן עגולה, ואלה הם קומץ תלמידי החכמים שהיו בדור ובאו ללמוד תורה מפיה.

וראה מכילתא דרבי ישמעאל (בשלח – מסכתא דעמלק פרשה ב) שמשה רבינו חזה את העובדה, שעתידה דבורה לשפוט את ישראל, וכלשון המדרש: "ומנין שהראהו לדבורה? – שנאמר: 'עיר התמרים', ולהלן הוא אומר: 'והיא יושבת תחת תומר דבורה'". כלומר, אף משה חזה תקופה של שכחת התורה בארץ, בה קמה אשה מישראל, ומעמידה מחדש את עולם התורה והמשפט בין שבטי ישראל.

דבורה זכתה להיות שופטת בישראל, אך מסתבר שלא קיבלה 'סמיכה' לסנהדרין, אלא החזירה את התורה לישראל בלימוד ו'בפילפול' כעתניאל. דומה, שמשום כך דווקא נכתבה פרשה זו לדורות, ללמד, "כי לא תישכח מפי זרעו", ולא ה'סמיכה' משמרת את התורה, אלא הצימאון לתורה. ובדור ריק מתורה, בדור ש"איש הישר בעיניו יעשה", גם אשה זכאית להרביץ תורה ברבים, וכלשון דבורה לברק (שופטים פרק ד, ט): "ותאמר... כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך כי ביד אשה...". – יתן ה' תורה לישראל.

איבצן – הוא 'בועז ובית דינו'

שופט אחר שניתן לכלול אותו בין השופטים שחידשו הלכות בבית דין, הרי זה השופט איבצן מבית לחם, שנאמר בו (שופטים יב, ט): "וישפוט את ישראל שבע שנים".

מדברי המדרש (רות רבה ד) הננו למדים כי "איבצן – זה בועז". עוד מתברר במסכת בבא בתרא (צא) שהיה לבועז בית דין, וכלשון הגמרא: "בימי שפוט השופטים, עמד **בועז ובית דינו** והתקין שאלת שלום בשם, שנאמר: 'והנה בעז בא מבית לחם, ויאמר לקוצרים: ה' עמכם!' וראה לעיל (פרק י) שמרבית הפרשנים סבורים, שתקנת בועז היתה תקנה שתיקן הוא עצמו ואין זו תקנה שנתקנה בסנהדרין.

עוד מצינו בירושלמי יבמות ח, ג; שבועז "ביאר את ההלכה... ונתחדשה הלכה [על ידו]: עמוני – ולא עמונית, מואבי – ולא מואבית", אך לא נאמר, שהיה זה בסנהדרין. נראה שהלכה זו לא נתחדשה על ידי בועז אלא היתה מקובלת בידו, וחידש אותה לאנשי בית לחם. כעין זה מצינו ביבמות עז, א: "כך **מקובלני** מבית דינו של שמואל הרמתי: עמוני – ולא עמונית, מואבי – ולא מואבית", כלומר היתה זו מסורת מקובלת, אלא שהיתה חידוש באזני השומעים, עיין שם.

מן האמור עד כה עולה, שניתן למנות שלשה שופטים בתקופה זו, שפעלו על פי ההלכה. זאת מתוך חמישה עשר, והם: עתניאל, דבורה ואבצן. עם זאת, לא ניתן לקבוע שהוסמכו ב'סמיכה' 'סמוך מפי סמוך', וגם לא ניתן לומר שעשו את תפקידם כחברים בסנהדרין שבאותו דור.

ג

שלשה שופטים 'קלי עולם'

בית דינו של גדעון – שקול כבית דינו של משה

דורו של גדעון היה דל בחכמי תורה ובצדיקים כבתקופת השופטים בכללה, וכדברי חז"ל בויקרא רבה (אמור כח): "צלל עליהם אותו הדור מן הצדיקים".

גדעון השופט נשא את שם ה' על שפתיו, אך צמח מתוך סביבה של עובדי עבודה זרה, והיו בני עירו עובדים בשיתוף: ביום היו זובחים לבעל, ובלילה – שהיה ליל פסח לפי חז"ל – גדעון יושב עם אביו והם מספרים בנפלאות יציאת מצרים.

זכה גדעון להיות שופט בגלל מידותיו הטובות, שכן, שלח את אביו הזקן מעבודתו, שהיה חובט חיטים בגת, וגדעון נכנס לעבודה במקומו. כן חשש גדעון, שמא יכנס אביו לסכנה בגלל בני מדין שפלשו ארצה, לפיכך עמד הוא על המשמר בעבודתו בגת.

עוד מובא בדברי חז"ל, שהיה סניגור גדול לישראל ומדבר בשבחם, וכלשון המדרש (תנחומא שופטים סימן ד): "גדעון בן יואש, בימיו היו ישראל בצרה, והיה הקב"ה מבקש אדם שילמד עליהם זכות, ולא היה מוצא, שהיה הדור דל במצות ובמעשים. כיון שנמצא זכות בגדעון, שלימד עליהם זכות – מיד נגלה עליו המלאך שנאמר (שופטים ו): 'ויבוא אליו מלאך ה' ויאמר לו: לך בכוחך זה והושעת את ישראל' – בכוח זכות שלימדת על בני".

למרות מידותיו הטובות לא היה תלמיד חכם, ובית דינו היה בית דין של הדיוטות. עם זאת, אמרו חז"ל, שבית דינו שקול כבית דינו של משה.

זה לשון הירושלמי (ראש השנה ב, ט): "'וישלח ה' את ירובעל ואת בן ואת יפתח ואת שמואל': 'ירובעל' – גדעון, 'בדן' – שמשון, 'יפתח' – זה יפתח הגלעדי: הקיש שלשה קלי עולם לשלשה אבירי עולם, ללמדך, שבית דינו של גדעון, ושל יפתח ושל שמשון, שקולין כנגד משה ואהרן ושמואל".

זה גם לשון התוספתא (ראש השנה א, יח): "בית דינו של ירובעל גדול לפני המקום **כבית דינו של משה**, ובית דינו של יפתח גדול לפני המקום כבית דינו של שמואל".

גדעון נחון במידת ענוה, וכשאמרו לו אנשי הצבא (שופטים ח, כב-כז): "משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך כי הושעתנו מיד מדין!" אמר להם: "לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם – ה' ימשול בכם!"

גדעון אסף נזמי זהב משלל חייליו ועשה מהם אפוד. כוונתו היתה לטובה, להזכיר לדורות את ניסי ה' במלחמה על מדין, אך נכשל, ככתוב (שופטים ח, כז): "ויעש אותו גדעון לאפוד, ויצג אותו בעירו בעפרה, ויזנו כל ישראל אחריו שם, ויהי לגדעון ולביתו למוקש".

חכמי ישראל במדרש גינו את מעשהו יחד עם מעשיהם של אחרים, וכלשון המדרש (רות רבה א, ב): "ווחכמת המסכן בזויה" (קהלת ט)... מי שהוא בזוי בדבריו [ומעשיו] כגון: זקן יושב ודורש – 'לא תטה משפט!' והוא – מטה משפט... [דורש] 'לא תקח שוחד!' והוא – לוקח שוחד... שמשון – הלך אחר עיניו, שנאמר (שופטים יד): 'אותה קח לי כי היא ישרה בעיני'. גדעון – עבד עבודת כוכבים, שנאמר (שופטים ח): 'ויעש אותו גדעון לאפוד'. הוי, שאין לך [שופט] מסכן [ושפל] גדול מזה". אמנם כתבו הפרשנים להסביר את מעשהו של גדעון, ראה שו"ת רבי אברהם בן הרמב"ם (סימן יז) "שאלה: ילמדנו רבנו, מה ענין האפוד שעשה גדעון עד שקרה על ידו מה שקרה? יורנו אדוננו".

"תשובה: גדעון לא עשה האפוד שיהיה עבודה זרה ויעבדו לו, אלא שיהיה לעצמו זכרון בתוך ישראל. והיה זה משגה ממנו, שגיאות מי יבין. ואירע על ידו המכשול הגדול בעבודת מי שעבד לו מישראל... ואעפ"י שעשאו לשם שמים – היה למכשול לכל ישראל... וכתב אברהם ביר' משה זצו"ל". ורצונו לומר: מה שאמרו חכמינו ז"ל: "גדעון – עבד עבודת כוכבים", אמרו בדרך הפלגה, שכן, מנהיג צריך להכיר את דורו. ידע גדעון שאנשיו שטופים בעבודת הבעל, והיה צריך לחזות את העתיד, שסופם להכשל, כישראל במדבר שנכשלו בעגל הזהב. מעתה, שלא חשש לכך, והציג את האפוד בעירו – "ויהי לגדעון ולביתו למוקש" – לפיכך תלו חז"ל את העבירה כאילו הוא עשאה.

יפתח בדורו – כשמואל בדורו

כבר הבאנו לעיל את דברי התוספתא האומרת: "בית דינו של יפתח – גדול לפני המקום כבית דינו של שמואל", זאת, למרות שיפתח היה בדרגה פחותה אפילו מגדעון, שהרי גדעון נחון במידות טובות, שהן תנאי ראשון לחכם בסנהדרין (עיין לעיל פרק נה ופרק נז) ואילו יפתח היו לו שני חסרונות: לא היה תלמיד חכם, ולא הצטיין במידותיו, שכן היתה בו מידת יהירות.

ראה מה שאמרו חז"ל במדרש תנחומא (בחוקותי סימן ז): "אתה מוצא ביפתח הגלעדי, מפני שלא היה בן תורה איבד את בתו. אימתי? – בשעה שנלחם עם בני עמון ונדר... באותה שעה כעס עליו הקב"ה... זימן לו הקב"ה בתו... והלא פנחס היה שם... אלא פנחס אמר: אני כהן גדול בן כהן גדול, אשפיל עצמי ואלך אצל עם הארץ?! ויפתח אמר: אני ראש שבטי ישראל, ראש הקצינים, אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט?! – מבין שניהם אבדה ההיא עלובה! ושניהם נתחייבו בדמיה: פנחס – נסתלקה ממנו רוח הקודש, יפתח – נתפזרו עצמותיו, שנאמר: 'ויקבר בערי גלעד'". חז"ל הגדירו את יפתח במפורש כעם הארץ.

יתירה מזו! מדברי חז"ל עולה, שהיתה בזמנו של יפתח סנהדרין בנשיאותו של פנחס (שהיה כבר זקן מופלג) אך גם חכמי סנהדרין אלו לא היו יודעי תורה. ראה את דברי

המדרש בהמשך: "אמרה לו בתו... הניחני ואלך אצל בית דין, שמא אחד מהם ימצא פתח לדברך... אלו סנהדרין... הלכה אצלם... כיון שלא מצאו פתח להתיר את נדרו, עלה [יפתח] ושחטה לפני הקב"ה... מי גרם ליפתח לאבד את בתו? על שלא קרא בתורה, שאילו קרא בתורה לא איבד את בתו".

ובאו חז"ל ללמד עד היכן ירדה הסנהדרין בדורו של יפתח, שחכמים אלו לא ידעו אפילו להתיר נדרים, שהרי היתר נדרים אינו צריך חכמים כחכמי הסנהדרין, אלא די בשלשה הדיוטות, כמובא ביבמות כה, ב: "התרת נדרים בשלשה!" (ראה יורה דעה, הלכות נדרים רכח, א: "מי שנדר ונתחרט, יש תקנה ע"י חרטה... כיצד יעשה?... ילך אצל שלשה הדיוטות, והוא... שיודעים לפתוח לו פתח ויתירו לו"). מתברר, שחברי הסנהדרין בימי יפתח היו פחותים מהדיוטות, ולא ידעו אפילו לפתוח פתח, דבר שאין פשוט ממנו, שכן, הלכה היא, ש"פותחין בחרטה" (נדרים עז, ב). נמצא, שלו היו שואלים את יפתח: שמא הנך מתחרט על הנדר? בוודאי היה אומר: לו ידעתי שתצא בתי לקראתי לא הייתי נודר, ובכך הותר הנדר. על כך אומר המדרש, שלא נמצא אף לא חכם אחד בסנהדרין, שתהא בו החכמה לשאול שאלה פשוטה זו.

כאמור, יפתח, בנוסף לכך שלא היה תלמיד חכם, היה גם יהיר, שלא רצה להוועץ בפנחס בענין הנדר, וסופו, שאיבד את בתו במו ידיו.

למרות האמור, אומרים חז"ל: "בית דינו של יפתח – גדול לפני המקום כבית דינו של שמואל". כך היא גם לשון הגמרא במסכת ראש השנה (כה, ב): "יפתח בדורו – כשמואל בדורו. ללמדך, שאפילו קל שבקלין ונתמנה פרנס על הצבור – הרי הוא כאביר שבאבירים".

הלכה היא, שאין להושיב אדם כדיין רק בגלל גבורתו: כיצד אם כן הושיבו ישראל את יפתח הגיבור כדיין וכשופט ל'כל יושבי גלעד'?

הכלל שקבעו חז"ל – "יפתח בדורו – כשמואל בדורו" טעון הסבר, שכן, כתב הרמב"ם בהלכות סנהדרין (ד, טו): "מי שאינו ראוי לדון, מפני שאינו יודע, או מפני שאינו הגון, שעבר ראש גלות ונתן לו רשות [לדון] או שטעו בית דין ונתנו לו רשות, אין הרשות מועלת לו כלום עד שיהא ראוי, שהמקדיש בעל מום למזבח אין הקדושה חלה עליו". לאור האמור יש לשאול: הרי יפתח היה "בעל מום" משתי בחינות, גם היה 'עם הארץ' – כמובא במדרש, וגם בעל מידות מגוונות, ומפורש בפסוקים שהרג רבבות מבני אפרים שהתלונו נגדו. כן אמרו חז"ל שבהתנהגותו היהירה נתחייב בדמי בתו, וסופו שנתפזרו עצמותיו. נמצא, שלא נבחר כ"ראש לכל יושבי גלעד" אלא בגלל גבורתו, מדוע, אפוא, השוו חכמים את בית דינו של יפתח לבית דינו של שמואל הנביא?

שאלה נוספת יש לשאול לאור דברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין (ג, ח) שם כתב: "כל סנהדרין או מלך... שהעמידו להן לישראל דיין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה וראוי להיות דיין, אף על פי שהוא כולו מחמדים ויש בו טובות אחרות, הרי זה שהעמידו עובר בלא תעשה, שנאמר: 'לא תכירו פנים במשפט'... אמרו חכמים: שמא

תאמר... איש פלוני גבור – אושיבנו דיין... נמצא [הדיין] מזכה את החייב ומחייב את הזכאי... מפני שאינו יודע". והרי זה הדבר שקרה במינוי של יפתח, שישראל העמידו דיין "שאינו יודע", וזאת, מפני שהוא גיבור, ככתוב בשופטים יא, ח: "ויאמרו זקני גלעד אל יפתח... ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל יושבי גלעד". כן נאמר בסיום המלחמה (שופטים יב, ז): "וישפוט יפתח את ישראל שש שנים". על אותן שש שנים אמרו חז"ל, שביט דינו של יפתח – "גדול לפני המקום כבית דינו של שמואל" – הכיצד!

מתברר, שהתשובה לשאלה זו נמצאת בגמרא בראש השנה שם, המביאה את הפסוק בדברים (יז): "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם". שואלת הגמרא: 'וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל הדיין שלא היה בימיו?! הא אין לך לילך אלא אצל שופט שבימך!'" כלומר: מאחר שבדורו של יפתח לא נמצאו תלמידי חכמים, וכמתואר לעיל, שחברי הסנהדרין בדורו לא ידעו להתיר נדר, ואילו זקני גלעד מצאו את יפתח כמתאים להיות "ראש לכל יושבי גלעד", על כגון זה אמרה תורה "ובאת... אל השופט אשר יהיה בימים ההם", ואכן כך עשתה בת יפתח שהלכה לסנהדרין זו שמא ימצאו פתח לנדר שנדר אביה.

מצות התורה ללכת לבית הדין שבדור, אומרת, שגם אם הדור דל בתורה, חובה להעמיד סנהדרין ולשמוע לכל אשר יורו. נמצא, שאין איסור למנות דיין בגלל גבורתו, ומה שאסרה התורה למנות דיין גיבור לסנהדרין, הרי זה במקרה שהיו לפני ה"ממונה להושיב דיינים" שני אנשים: אחד – חכם גדול בתורה, והשני – גיבור ש"כולו מחמדים", אך אינו יודע תורה, והממונה העדיף את ה'גיבור' על ה'חכם'. על כך אמרה תורה: "לא תכירו פנים במשפט", כלומר, לא תבחרו דיין על פי מראה פניו ועל פי יופיו וגבורתו, אלא על פי חכמתו.

לא כן, כאשר הדור דל בחכמה, ועם ישראל נמצא בצרה כבימי יפתח, ובחרו מנהיג גיבור, כי לא מצאו כיהושע בן נון שהיו לו שתי התכונות 'חכם' ו'גיבור', בחירה כזו אין בה עבירה. על כגון זה אמרו חז"ל – "יפתח בדורו – כשמואל בדורו". לא בכדי הוסיפו חז"ל את המלה "בדורו", וכוונתם לומר, כשהדור ריק מתורה, אזי באותו דור דין יפתח כדין שמואל. וראה מה שאמרו חז"ל בערכין (יז, א) "פרנס לפי דורו", שפעמים כשהדור ירוד וריק מתורה, מעמידים משמים פרנס בהתאם לדרגת הדור הנמוכה מבחינה רוחנית.

ההלכה ברמב"ם ש'בני הישיבה' רשאים למנות עליהם 'ראש' ה'סמוך' לכל דבר – מקורה בפרשת יפתח

הרמב"ם במורה נבוכים (ב, מה) כותב בעניינו של יפתח, שכאשר ישראל בוחרים מנהיג, בחירה זו עצמה נותנת למנהיג כוח ומדריגה חדשה, והצלחה זו היא אחת ממדרגות הנבואה.

זו לשונו: "תחילת מדרגות הנבואה, שיילווה לאיש עזר אלהי, שיניעוהו ויזרזהו למעשה טוב גדול, כהצלת קהל חשוב – מקהל [אויבים] רעים... או השפיע טוב על אנשים

רבים... וזאת תקרא 'רוח ה'". והאיש אשר יילווה אליו זה הענין, ייאמר עליו, ש'יצלחה עליו רוח ה'", או 'לבשה אותו רוח ה'". ... וכיוצא באלו השמות. וזאת היא **מדרגת שופטי ישראל** כולם, אשר נאמר בהם... 'וכי הקים ה' להם שופטים – והיה ה' עם השופט והושיעם'. ... והתבאר זה בפרט בקצת השופטים והמלכים: '**ותהי על יפתח רוח ה'**'. ונאמר בשמשון: 'ותצלח עליו רוח ה'', ונאמר: 'ותצלח רוח אלהים על שאול''. כלומר, משעה שנבחר יפתח למנהיג, וכן שמשון ושאול, בחירה זו עצמה נותנת למנהיג כוח והצלחה מעבר לכוחותיו, כדי שיוכל לבצע את תפקידו. מכוח הבחירה הזו הצליח יפתח להכניע את מלך עמון, ומכוח הבחירה הזו נאמר בו – '**וישפוט** יפתח את ישראל שש שנים'', כלומר, קיבל גם כוחות רוחניים כדי לשפוט את העם.

זה תוכן מאמר חז"ל במסכת ראש השנה: "ללמדך, שאפילו קל שבקלין ונתמנה פרנס על הצבור – הרי הוא כאביר שבאבירים", אין כוונת חז"ל לומר, שמעתה, שיפתח נבחר – כל מעשיו אמת וצדק ויניצל מכל שגיאה, ולהיפך, ידעו חז"ל לגנות את כשלונותיו, אך רצו לומר, שמשעה שבחרו ישראל מנהיג, הקב"ה נותן לו כוח להצליח בתפקידו. זה תוכן המצוה בתורה "ובאת... אל השופט אשר יהיה בימים ההם", התורה מודיעה לך: "אין לך אלא שופט שבימך", וכל עוד שהשופט מנהיג את העם על פי התורה, דינו דין – למרות מגרעותיו וחולשותיו, ועליו נאמר: "ושמרת לעשות ככל אשר יורוך".

לאור האמור יתחוויר לנו המקור לדברי הרמב"ם, שכתב בפירוש המשנה לסנהדרין (א, ג) שהתלמידים והחכמים בישיבה ימנו חכם מביניהם כ'ראש ישיבה'. וכלשונו שם: "ואני סבור שאם תהיה הסכמה מכל התלמידים והחכמים **למנות איש בישיבה**, כלומר, שיעשוהו 'ראש', ובתנאי שיהא זה בארץ ישראל כמו שהקדמנו, הרי אותו האיש תתקיים לו הישיבה, ויהיה 'סמוך' ויסמוך הוא אחר כך את מי שירצה".

עוד כתב בפירוש המשנה לבכורות (ד, ג) ש'בני ארץ ישראל' – אפילו עשרה – ימנו עליהם 'ראש ישיבה', ובלשונו שם: "כבר ביארנו בתחלת סנהדרין, שאין נקרא 'בית דין' בסתם אלא סמוך בארץ ישראל, בין שהיה 'סמוך' מפי סמוך' או **בהסכמת 'בני ארץ ישראל'** למנותו ראש ישיבה. לפי ש'בני ארץ ישראל' הם אשר נקראין 'קהל', וה' קראם – 'כל הקהל' ואפילו היו עשרה אחדים", וכבר הרחבנו בענין זה לעיל (פרק טו, פרק יט ועוד).

שמואל הנביא תיאר את מינוי יפתח ל'ראש' – ללמד לדורות – כי מצות העמדת שופטים מביאה להקמת הסנהדרין הגדולה

לאור פרשת יפתח כפי שנדונה לעיל, נראה שפרשה זו היא אשר שימשה לרמב"ם מקור לשאלת חידוש ה'סמיכה', וכפי שכתב, "שאם תהיה הסכמה מכל התלמידים והחכמים למנות איש בישיבה, כלומר, שיעשוהו 'ראש'... יהיה 'סמוך'". במכוון כתב הרמב"ם '**ראש'** (ולא 'ראש ישיבה') שכן התכוון ליפתח, שם נאמר: "וילך יפתח עם זקני גלעד וישימו העם אותו עליהם **לראש**", עיין שם, שהמלה 'ראש' נזכרת בפרשת יפתח ארבע פעמים.

המיוחד בפרשה זו, שנאמר בה: '**וישימו העם** אותו עליהם לראש!' כלומר, זכותו של

העם' להעמיד עליהם 'ראש' ו'שופט', ואין צורך בנביא או חכם. לדעת חז"ל מינוי יפתח על ידי העם – עושה את בית דינו כבית דינו של שמואל. זה, אפוא, המקור שהביא את הרמב"ם לומר, שכאשר הדור דל מתורה – כמתואר בדברי חז"ל על דורו של יפתח – עם זאת, תלמיד הישיבה יכולים למנות עליהם 'ראש', ומעתה דין האיש, כדין 'סמוך' לכל דבר, ויכול לסמוך שבעים אחרים, למרות שלא נסמך כסמיכת משה ליהושע, ועל כך אמרו חז"ל, 'בית דינו של יפתח – גדול לפני המקום כבית דינו של שמואל'.

דומה, שבכך רצה הרמב"ם לומר: כבר היו דברים מעולם! כבר נשתכחה התורה בדור השופטים, והדור הדלדל מגדולי תורה, וכשכתב שמואל את ספר שופטים (כמובא במסכת בבא בתרא יד, ב: "שמואל כתב ספרו וספר שופטים") רצה שמואל הנביא ללמד לדורות: הרי עובדה ו'מעשה רב' מימי יפתח! ומשם יש ללמוד כיצד ניתן לחדש את הסמיכה. משם למדנו, כי זכותו של העם להעמיד מקרבו 'סמוך' ובכך לחדש את הסנהדרין.

בהמשך למה שכתב הרמב"ם ב'מורה נבוכים' אודות יפתח, יש לומר, שגם אם חסרים ל'סמוך' תכונות הכרחיות, עם זאת, כיון שישראל מקיימים את מצות "שופטים ושוטרים תתן לך", יתקיים בהם הפסוק – **"והיה ה' עם השופט"**, וסוף הסנהדרין להגיע לדרגה גבוהה כבימי שמואל. וראה (שמואל א' ז, ב-ד) שם נאמר: "וירבו הימים... וינהו כל בית ישראל אחרי ה'". ויאמר שמואל... הכינו לבבכם אל ה'... ויעבדו [ישראל] את ה' לבדו". יש לפנינו, אפוא, לימוד לדורות, כי גם כשיש מצב ירוד כדוגמת יפתח בדורו, עם זאת, כשישראל עושים רצונו של מקום, ומקיימים סנהדרין, יהיה ה' עמם ויגיעו למצב של 'שמואל בדורו'.

בית דינו של שמשון – כבית דינו של אהרן

בית דין אחר שמנו חז"ל כבית דין השקול כבית דינו של משה ואהרן, הרי זה בית דינו של שמשון. זה לשון קהלת רבה (פרשה א, ד): "אמר רבי יוחנן: כתיב (שמואל א' יב): 'ה' אשר עשה את משה ואת אהרן... וישלח ה' את ירובעל ואת בן ואת יפתח ואת שמואל... שקל הכתוב שלשה קלי עולם עם שלשה גדולי עולם, ללמדך... **שבית דינו של שמשון כבית דינו של אהרן**, ובית דינו של יפתח כבית דינו של שמואל... שנאמר: 'ובאת אל... השופט אשר יהיה בימים ההם'... מלמד שהשופט שבדורך הרי הוא בזמנו כשופט שהיה בימים הראשונים".

כשם שגדעון ויפתח נקראו בפי חז"ל 'קלי עולם', כך גם שמשון, למרות שהיה נזיר ה' מבטן, אף שמו נזכר בין שלשת קלי עולם. דורו של שמשון היה דל בתורה כדורו של גדעון וכדורו של יפתח. אמנם אמו של שמשון "צדקת היתה" – כמובא במדבר רבה (י, ה) אך מנוח אביו – "עם הארץ היה", כמובא בברכות (סא, א) שם אמרו חכמים שמנוח לא למד מקרא בבית הספר.

בדור שכזה נפתה שמשון אחרי עיניו ונשא נשים נכריות, וכדברי הגמרא בסוטה (ט, ב): "שמשון בעיניו מרד, שנאמר: 'ויאמר שמשון אל אביו: אותה קח לי כי היא ישרה בעיני', לפיכך נקרו פלשתים את עיניו, שנאמר: 'ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו'".

עוד אמרו חז"ל בבראשית רבה (ויחי פרשה צח): "שמשון בן מנח מצוי בין הנשים", שכן, ^{אחרת 03/09/2018}המעשים סביבו אירעו בארץ פלישתים, שם נשא שלש נשים מפלשת, אחת בתמנה, שניה בנחל שורק, ושלישית בעזה. למרות האמור, מצינו, שדיברו חז"ל בשבחו, ודרשו את המילים: "ותחל רוח ה' לפעמו במחנה דן" – "מלמד, שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג [כפעמון]" (סוטה ט, ב). מדברי חז"ל אלו עולה, כי שרתה עליו רוח הקודש. עם זאת, נראה, שיש להבדיל בין התקופה שהיה במחנה דן, שם שרתה עליו שכינה, ושם שפט את ישראל, לבין התקופה בה נדד בארץ פלישתים.

כך נראה מדברי חז"ל בסוטה אודות תפילתו של שמשון סמוך למותו (י, א): "ויקרא שמשון אל ה'... זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה... ואנקמה נקם אחת משתי עיני מפלשתים"... אמר שמשון לפני הקב"ה: רבש"ע! זכור לי עשרים שנה ששפטתי את ישראל, ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל ממקום למקום", כלומר, ביקש שיזכור ה' לטובה את השנים בהן עשה את שליחותו כהלכה.

ואכן, פעמיים נאמר בפסוקים כי שפט את ישראל; פעם אחת – בשופטים (טו, כ): "וישפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה", ובשנית – בשופטים (טז, לא): **"והוא שפט את ישראל עשרים שנה"**. כאמור לעיל, שמואל הנביא חיבר את ספר שופטים, ומתברר, שכתב פסוק באותה לשון בעניינו של עלי הכהן, ככתוב (שמואל א' ד, יח): "וימת, כי זקן האיש וכבד, **והוא שפט את ישראל ארבעים שנה**", בהשוואה זו לימדנו שמואל, כי שמשון בדורו כעלי בדורו.

באשר לנשים הנכריות שנשא שמשון, כתב הרמב"ם שמשון גייר אותן, וכלשונו בהלכות איסורי ביאה (יג, יד): "אל יעלה על דעתך שמשון המושיע את ישראל או שלמה מלך ישראל שנקרא ^{אחר החכמה} ידיד ה" נשאו נשים נכריות בגיותן, אלא סוד הדבר כך הוא, שהמצוה הנכונה כשיבא הגר או הגיורת להתגייר בודקין אחריו... ואם אשה היא בודקין שמא עיניה נתנה בבחור מבחורי ישראל... אם קבלו ולא פירשו וראו אותן שחזרו [ליהדות] מאהבה – מקבלים אותן... ולפי שגייר שלמה נשים ונשאן, וכן **שמשון גייר ונשא**, והדבר ידוע שלא חזרו אלו [ליהדות] אלא בשביל דבר, ולא על פי בית דין גיירום, חשבן הכתוב כאילו הן עכו"ם ובאיסורן עומדין. ועוד, שהוכיח סופן על תחילתן".

מאחר שהיה זה גיור שלא על פי בית דין, ולא קיבלו הנשים את קיום המצוות בלב שלם, הרי זה פגם חמור בגיור ובנישואין. זה מה שנאמר בסוף ימיו של שמשון (שופטים טז, כ): "והוא לא ידע כי ה' סר מעליו".

גדעון יפתח ושמשון – כולם שלוחי שמים ומוגדרים כשופטים מן התורה

מכאן ההגדרה שנתנו חכמים לשופטים אלה: גדעון, יפתח ושמשון, שהם בגדר 'קלי עולם'. ניתן לומר, שכל אחד מהם פגם באחת משלשת העבירות החמורות, גדעון פגם בעבודה זרה, שכן העמיד אפוד בעפרה. יפתח פגם בשפיכות דמים, שכן, איבד את בתו

והרג רבבות מבני אפרים (שופטים יב, ו) ואילו שמשון נכשל בעריות בכך שנשא נשים נכריות.

אוצר החכמה

עם זאת, מתברר, שלמרות הכשלונות של שלשה שופטים אלו, הרי הם בגדר שופטים לכל דבר, ועליהם אומר שמואל (שמואל א' יב): "וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל", כלומר, כולם שלוחי שמים הם.

זה מה שאומרת הגמרא בראש השנה (כה, א): "שקל הכתוב שלשה קלי עולם כשלשה חמורי עולם, לומר לך: ירובעל בדורו – כמשה בדורו, בדן בדורו – כאהרן בדורו, יפתח בדורו – כשמואל בדורו".

שמה תאמר אין זו אלא דרשה באגדה? מוסיפה מיד הגמרא: "ואומר: 'ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם', כלומר, כך היא המצוה, וכך דין התורה: "אין לך לילך אלא אצל שופט שבימך!" היינו, התורה אמרה ללכת אל השופט שבימך, גם אם יהיה כגדעון, או כיפתח, או כשמשון. שמה יפקפק אדם בהלכה זו, מוסיפה הגמרא, שעל כך אמר שלמה המלך (קהלת ז): "אל תאמר: מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה – כי לא מחכמה שאלת על זה", ומסביר המהרש"א שם: "שהימים הראשונים היו טובים מאלה" – ויהיה לפי דרשה דהכא 'טובים' קאי על **השופטים**, דאל תאמר שבימים הראשונים היו השופטים טובים מאלה שבזמן הזה, אלא דיש לך לשמוע לאחרונים כמו לראשונים [כי כולם טובים] ד'אין לך אלא שופט שבימך'".

ד

גדעון יפתח ושמשון – האם היו 'סמוכים'?

חמישה עשר שופטים עמדו לישראל 'בימי שפוט השופטים' – ושאלת ה'סמיכה'

כמובא לעיל, לדעת חז"ל בית דינם של שלשה שופטים אלה: גדעון, יפתח ושמשון, הוא בית דין "גדול וחשוב לפני הקדוש ברוך הוא כבית דינו של משה" (מדרש קהלת א, ד). לאור האמור יש לשאול, אם שלשתם היו 'סמוכים', שכן בדברי חז"ל לא נזכר שאחד משלשת השופטים הללו נסמכו.

צריך להוסיף בהקשר לכך שחמישה עשר שופטים עמדו לישראל מעתניאל בן קנז ועד שמואל, שכן, גם עלי נקרא 'שופט', וכמובא לעיל שנאמר בעלי: "והוא שפט את ישראל ארבעים שנה". זוהי גם הלשון שנאמרה בשמואל הנביא (שמואל א' ז, טז-יז): "והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל... ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ושם שפט את ישראל".

משמואל והלאה החלה תקופת המלוכה, ומתברר, שאין גם שופט אחד מבין חמישה עשר השופטים שנזכר בו ענין ה'סמיכה' לא בכתובים ולא בדברי חז"ל או הפרשנים.

הדבר מתיישב יפה לדעת הראשונים החולקים על הרמב"ם בענין ה'סמיכה', כי לדעתם ענין ה'סמיכה' בגמרא נאמר רק לצורך ענייני קנסות.

לעומת זאת, לדעת הרמב"ם, שה'סמיכה' היא תנאי הכרחי לסנהדרין, ואין לך דיין שאינו נסמך – אפילו לצורך בית דין של שלשה – הדבר תמוה, שנזכרו בכתובים כל כך הרבה שופטים, וביניהם שופטים 'קלי עולם', ולא מצינו מקור או פתרון לשאלה – מי סמכם?

גם אם נאמר שהשופטים נסמכו על ידי אחד מזקני הדור, עדיין מתעוררת שאלה כדלעיל, הרי אין 'סמיכה' זו תופסת, שכן, אם מדובר בשופט עם הארץ, אין ה'סמיכה' מועלת, שהרי הוא "בעל מוס"!

שאלה זו יש לשאול על הסמכתם של גדעון יפתח ושמשון, השקולים כבית דינו של משה, איך נתנו השופטים הראשונים, כעתניאל בן קנז, או הזקנים שבאו בעקבותיו 'סמיכה' לאנשים 'קלי עולם' שאינם יודעי תורה, ואיך מינו אותם להיות ראשי הסנהדרין?

יש כמובן לפתור את השאלה מי סמך את דבורה הנביאה, ומה טיב ה'סמיכה' שקיבלה.

מדברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין (ד, א) עולה, שכל חמישה עשר השופטים נסמכו, וכפי שכתב: "אחד בית דין הגדול ואחד סנהדרין קטנה... צריך שיהיה כל אחד מהן **סמוך מפי הסמוך**. ומשה רבינו סמך יהושע ביד... וכן השבעים זקנים משה רבינו סמכם... ואותן הזקנים סמכו לאחרים ואחרים לאחרים, ונמצאו **הסמוכין איש מפי איש** – עד בית דינו של יהושע ועד בית דינו של משה רבינו". לשיטת הרמב"ם, הכרח, אפוא, לומר, שעתניאל סמך את אהוד בן גרא, ואהוד סמך את הבא אחריו וכן הלאה, שאם לא נאמר כן, ובמשך כארבע מאות שנה לא נסמכו השופטים, ממילא פסקה שלשלת ה'סמיכה' – "איש מפי איש" עד יהושע. ואם נקטעה הסמיכה בימי שפוט השופטים איך נתחדשה בימי דוד?

מעיון בדברי הרמב"ם נראה, שיש ליישב את המשכיות מסורת התורה שבעל פה לשיטתו, לאור מה שכתב בהקדמה ליד החזקה: "אף על פי שלא נכתבה תורה שבעל פה, לימדה משה רבינו כולה בבית דינו לשבעים זקנים. ואלעזר ופנחס ויהושע שלשתן קיבלו ממשה. וליהושע שהוא תלמידו של משה רבינו מסר תורה שבעל פה וציוהו עליה. וכן יהושע כל ימי חייו לימד על פה. וזקנים רבים קיבלו מיהושע. וקיבל עלי מן הזקנים **ומפינחס**. ושמואל קיבל מעלי ובית דינו. ודוד קיבל משמואל ובית דינו", כלומר, פינחס אשר חי שנים רבות, הוא שהעביר את התורה שבעל פה לדורות הבאים גם בתקופת השופטים הארוכה.

הרמב"ם אינו מזכיר את שלשת השופטים גדעון יפתח ושמשון, למרות שהם נזכרים רבות בדברי חז"ל כשופטים שבית דינם שקול כבית דינו של משה רבינו, גם אינו מזכיר כלל את מאמר חז"ל – "יפתח בדורו כשמואל בדורו". במקום זאת כתב: "וזקנים רבים קיבלו מיהושע", וכוונתו לומר, שהזקנים המשיכו להעביר מ'זקן' ל'זקן' מדור לדור את מה שקיבלו מיהושע. כלומר, בנוסף לפינחס, היתה שלשלת מקבילה של מסורת, וזקנים אלו העבירו את המסורת, וזה מה שכתב הרמב"ם: "וקיבל עלי מן הזקנים".

עוד נראה לומר את אשר אמרנו לעיל, שהרמב"ם למד מפרשת יפתח את אפשרות חידוש הסנהדרין על ידי העם, ומשם חידש את חידושו הגדול, שגם אם נותקה שלשלת ה'סמיכה', וכגון בתקופת השופטים, ניתן לחדש את ה'סמיכה' על ידי העם הבוחר לו 'איש' כדוגמת יפתח או שופט אחר.

עתיניאל בדורו החזיר הלכות שנשתכחו בימי משה, ושמואל החזיר הלכות שאבדו בימי שפוט השופטים

המציאות בתקופת השופטים, בה התמעטו הדורות ולא נמצאו תלמידי חכמים בערי ישראל, ולמרות האמור קמו שופטים ואף סנהדראות ובהן זקנים חסרי ידיעה בתורה, מהווה קושיה על שיטת ה'סמיכה' של הרמב"ם, האומר, שהיה רצף סמיכה "מאיש לאיש". תיאור זה של המציאות מסייע לדעת רש"י וסיעתו, אשר לשיטתם תקופה זו מוכיחה שאין חיוב לסמוך 'סמוך מפי סמוך', אלא כך היא המצוה: למנות שופטים ושוטרים אפילו אם אינם תלמידי חכמים, וגזירת הכתוב היא: "ובאת... אל השופט אשר יהיה בימים ההם" – אין לך אלא שופט שבימך", ואפילו אינו תלמיד חכם – שמע לו.

לאור האמור מובן מאליו שדבורה לא נסמכה להיות שופטת, כך גם השופטים גדעון, יפתח ושמשון לא זכו ל'סמיכה' שכן לא היו תלמידי חכמים.

הרמב"ם אינו מביא בכתביו את המשפט – "יפתח בדורו כשמואל בדורו", מימרא, שנזכרת רבות בכתבי ראשונים לעניין הלכה (ראה למשל את דברי הרא"ש בעניין זה לעיל פרק מה). יתכן שהרמב"ם סובר שמדובר במאמר מתחום האגדה, אולם לדעת רש"י וסיעתו המשפט אינו מאמר אגדי, אלא יש לו משמעות מעשית לדורות.

כמובא לעיל אמרו חז"ל במסכת תמורה, שעם מותו של משה רבינו נשתכחו אלפי הלכות בידי שמים, ועתיניאל החזיר אותם בפילפולו, ורצונם לומר בכך, שהדבר נעשה, כדי ללמד את דייני ישראל כי "לא בשמים היא", ומאז מותו של משה מוטל על דייני ישראל לברר הלכות. וגם אם תשתכח התורה מישראל, חלילה, בתקופה מסויימת, חידוש התורה תלוי בתלמודם ובפילפולם של הדורות העתידים.

כעין זה מצינו בימי עלי ושמואל, שם החזיר שמואל הלכות שנשתכחו מדורות קודמים. זה לשון הגמרא בברכות (לא, ב): "שמואל מורה הלכה לפני רבו היה, שנאמר: 'וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי'... אמר להן עלי: קראו כהן, ליתי ולשחוט! חזנהו שמואל דהו מהדרי בתר כהן למישחט, אמר להו: למה לכו לאהדורי בתר כהן למישחט? שחיטה בזר כשרה! אייתוהו לקמיה דעלי, אמר ליה: מנא לך הא? אמר ליה: מי כתיב – 'ושחט הכהן'?! – 'והקריבו הכהנים' כתיב! מקבלה ואילך מצות כהונה; מכאן לשחיטה שכשרה בזר. אמר ליה: מימר שפיר קא אמרת, מיהו, מורה הלכה בפני רבך את – וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה".

המעשה מעורר תמיהות מכמה צדדים, וכגון, כיצד יתכן, שעלי הכהן, שהיה כהן גדול במשכן שילה שנים רבות, לא ידע הלכה מצויה במקדש? מאידך גיסא יש לתמוה על

העובדה, שבא שמואל, שהוא נער קטן, וביום הכנסו למשכן דורש פסוקים ומלמד הלכה חדשה בפני רבו, נמצא, שלא בכדי כעס עליו עלי.

אולם חז"ל מצאו רמז בפסוקים לחידוש שהתחדש בימי שמואל, לעומת תקופת השופטים הארוכה, שהיתה תקופה של שכחת התורה. ובאו חז"ל ללמד את הדבר הזה גופו, שבתקופת השופטים היתה מציאות, שאפילו כהן גדול לא ידע הלכות פשוטות במקדש. מעתה עם בואו של שמואל למשכן שילה מתחילה תקופה חדשה, של חידוש דרישת התורה, לימוד קלין וחמורין, גזירות שוות ודרישת הפסוקים, ובכך מחזיר שמואל בפלפולו הלכות שנשתכחו.

כך יש לומר לשיטת רש"י, אולם לשיטת הרמב"ם שעלי היה 'סמוך' והיה ממשיכו של משה במסורת התורה שבעל פה, ואילו שמואל היה נער שטרם נסמך, כיצד ניתן להסביר את העובדה, שעלי, שקיבל תורה שבעל פה מרבותיו, לא ידע הלכה מצויה במקדש, ולעומתו שמואל שלא קיבל הלכה ומסורת ממשה רבינו, יודע לדרוש הלכות יותר מעלי ה'סמוך'?

ובהכרח כנ"ל, שענין זה גופו באו חז"ל ללמד, שמובטח להם לישראל "כי לא תישכח מפי זרעו", והתורה מחזרת על אכסניה שלה וחוזרת ללומדיה.

דעת חז"ל במדרש: מסורת התורה שבעל פה עוברת על ידי כל יחיד מישראל

ראה דברים רבה פרשת ואתחנן, שם נתנו חז"ל תיאור ציורי להבחין בהבדל בין תקופת משה לשאר חכמי הדורות. שם אמר לו הקב"ה למשה: "כך מנהגו של עולם: דור דור ודורשיו, דור דור ופרנסיו, דור דור ומנהיגיו. עד עכשו היה חלקך לשרת לפני, ועכשו נטלת אתה חלקך והגיע שעה של יהושע תלמידך לשרת. אמר לו [משה]: רבש"ע! אם מפני יהושע תלמידי אני מת, אלך ואהיה לו תלמיד... עמד והשכים, והיה יהושע יושב ודורש, ועמד משה וכפף קומתו... ונתעלמו עיניו של יהושע ולא ראה אותו... והלכו ישראל אצל פתחו של משה ללמוד תורה... הלכו ומצאוהו בפתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ודורש, ומשה עומד ברגליו. אמרו לו ליהושע: מה עלתה השעה הזו, שמשה עומד ואתה יושב! כיון שתלה עיניו וראהו, מיד קרע את בגדיו וצעק ובכה... אמרו ישראל למשה: משה רבינו, למדנו תורה! אמר להם: אין לי רשות... יצאת בת קול ואמרה להם: לימדו מיהושע... [באותה שעה] ניטלו מסורות החכמה ממשה וניתנו ליהושע, ולא היה יודע משה מה היה יהושע דורש".

המעשה במדרש מדבר בעד עצמו, ומלמדנו, כי כך נקבע לכתחילה, ומימי משה ניתנו הכלים לכל דור, לדרוש את התורה ולהגיע לשרשי ההלכה ולקיום המצוות כהלכתן.

עוד מצינו במדרש קהלת (פרק יב, יא) שמסורת התורה ממשה מצויה בכל אדם פשוט מישראל, והיא מתגלגלת ככדור מדור לדור, וכלשון המדרש: "דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד... 'כדורבנות' – ככדור של בנות – מה כדור זה מתכדר מיד ליד ואינה נופלת לארץ – כך 'לא נפל דבר אחד...'. מה כדור זה מקלעין בה בידים [מוסרים אותו מיד ליד] ואינה נופלת – כך משה, קבל תורה מסיני

ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לכנסת הגדולה...
 'בעלי אסופות' – אימתי דברי תורה נאמרין כתיקנן? בשעה שבעליהן שומעין אותן
 באסופות. מניין אתה אומר, שאם שמע [תורה] מפי אדם שבישראל, שיהא עליו כשומע
 מפי חכם? – תלמוד לומר: 'אשר אנכי מצוך היום'... ולא כשומעו מפי חכמים – אלא
 כמפי סנהדרין [שנאמר]: 'אספה לי שבעים איש'. ולא כשומעו מפי סנהדרין אלא כשומע
 מפי משה, שנאמר: 'ניתנו מרועה אחד' – זה משה, ולא כשומע מרועה משה, אלא מפי
 הקדוש ברוך הוא, שנאמר: 'מרועה אחד', ואין 'רועה' אלא הקדוש ברוך הוא". לפנינו
 תיאור, איך דברים נמסרים מדור לדור ככדור הנמסר מיד ליד ואינו נופל, ומסקנת
 הדברים היא, שאדם השומע דבר תורה מפי אדם אחד מישראל – כאילו שמע את הדבר
 מפי הגבורה, כי לא רק הסנהדרין מעבירה את המסורת אלא כל אדם מישראל נושא
 בקרבו את דבר ה' מסיני, והמסורת עוברת דרכו, ככל אחד מחכמי הסנהדרין.

איתר חכמיה
 יתח 03/09/2018

מסורת התורה מסיני ב'סדר תנאים ואמוראים' מנוגדת לשיטת הרמב"ם

סדר מסורת התורה כמוצע על ידי הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה, אינו מתיישב עם
 הסדר המובא ב'סדר תנאים ואמוראים', שנכתב על ידי אחד מגאוני בבל, שם מובא
 סדר הכולל בתוכו שופטים שבדאי לא נסמכו, כי לא היו תלמידי חכמים, וכדלהלן:

"משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לעתניאל בן קנז,
 ועתניאל בן קנז לאהוד, ואהוד לשמגר, ושמגר לדבורה, ודבורה לברק, וברק לגדעון,
 וגדעון לאבימלך, ואבימלך לתולע, ותולע ליאיר הגלעדי, ויאיר לפנחס, ופנחס ליפתח,
 ויפתח לאיבצן, ואיבצן לאילון ואילון לעבדון, ועבדון למנוח, ומנוח לשמשון, ושמשון
 לאלקנה, ואלקנה לעלי, ועלי לשמואל...". ברור מרשימת השמות, שמסירת התורה
 ממשה ושאר הזקנים במהלך הדורות אינה בהכרח על ידי 'סמיכה', כי דבורה בודאי לא
 נסמכה, גם לא מנוח שעם הארץ היה, וכך יש לומר על גדעון, יפתח ושמשון, שחז"ל
 הגדירו אותם כ'קלי עולם'.

עייין שם, שברשימת מקבלי התורה מסיני נזכר גם אבימלך, שהרג שבעים מאחיו על אבן
 אחת, ונאמר בו (שופטים ט, נו): "וישב אלהים את רעת אבימלך אשר עשה". גם אם
 המשיך אבימלך את מסורת משה בהעברת כמה ידיעות בתורה לדורו, אין להעלות על
 הדעת, שהיה מי שהעמיד אדם רשע ושופך דמים ב'סמיכת חכמים' לסנהדרין. ראה גם
 מה שמובא בתנחומא (וירא כח): "אמר לו הקב"ה לאבימלך בן גדעון: רשע!... אתה
 עמדת והרגת את אחיך שבעים איש על אבן אחת?! – אוי לאותו האיש... לפיכך אף הוא
 לא נהרג אלא באבן, שנאמר: 'ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך'".

מכל האמור מתחזקת דעת רש"י וסיעתו, האומרת, שמסורת התורה שבעל פה עוברת
 לדורות הבאים גם על ידי יחידים, ואין מסורת זו תלויה ב'סמוך' דווקא.

כללו של דבר

א. עם פטירת משה מתחילה תקופה חדשה בעם ישראל: אם עד כה ניתן לשאול את משה, ומשה יכול היה לקבל תשובה מפי ה', מעתה ההכרעה בהלכה היתה נתונה כולה בידי יהושע, אלעזר ופנחס וחכמי הסנהדרין.

ב. עוד בחייו העביר משה חלק מתפקידי הסנהדרין לאלעזר הכהן גדול, ובתחום מסוים מעמדו של אלעזר בהכרעת ההלכה היה גדול משל יהושע, שעיקר עיסקו היה בכיבוש הארץ והתנחלות השבטים.

ג. לאחר פטירת אלעזר הכהן – מתמנה פנחס לנשיא הסנהדרין, וכשבנו שנים וחצי השבטים מזבח על הירדן, נשלח פנחס בראש הנשיאים לארץ הגלעד לברר את המעשה כדי לקבל החלטה בעניינם. בעניין נדרו של יפתח, וכן בפרשת פילגש בגבעה מטילים חז"ל את האחריות לשפך הדמים על פנחס נשיא הסנהדרין.

ד. באשר לתקופת השופטים לא מצינו ידיעות אודות קיומה של הסנהדרין, שכן, המושג 'שופט' בספר שופטים אין עניינו דין ואיש המשפט, אלא כינוי ל'מושיע' את ישראל מצר ואויב.

ה. מבין חמישה עשר השופטים הנזכרים בספר שופטים, ניתן להגדיר שלשה בלבד כשופטים על פי ההלכה, והם: עתניאל, דבורה ואיבצן. מתוכם מוזכר בדברי חז"ל עתניאל אשר החזיר בפלפולו הרבה הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה.

ו. הרמב"ם מנה ששה מנהיגים שעמדו לישראל מימות משה עד ימי דוד. כלומר, תקופה הנמשכת כארבע מאות שנה, ולא הזכיר שופט אחד מאלו הנזכרים בספר שופטים, לא לעניין 'סמיכה' ולא לעניין הסנהדרין.

ז. מימי עתניאל מתחילה תקופה חדשה, ומעתה חל העיקרון שהכרעת ההלכה מוטלת על חכמי ישראל, ועליהם לשקוד על התורה, ולהחזיר את התורה בפילפולם. לשם כך הונחו בתורה היסודות לדרישת התורה, מכוח המידות שהתורה נדרשת בהן, ועל חכמי ישראל להשתמש בהם לפתרון שאלות בהלכה.

ח. דבורה זכתה להיות שופטת בישראל, ונכתבה פרשה זו לדורות, ללמד, "כי לא תישכח מפי זרעו", ובדור ריק מתורה גם אשה זכאית להרביץ תורה ברבים.

ט. שלשת השופטים – גדעון, יפתח ושמשון, מוגדרים בדברי חז"ל כ'קלי עולם'. עם זאת הרי הם בגדר שופטים לכל דבר, ועליהם אומר שמואל (שמואל א' יב): "וישלח ה' את ירובעל ואת בן ואת יפתח ואת שמואל", כלומר, שלוחי שמים הם.

י. מדברי חז"ל עולה שהיתה סנהדרין בזמנו של יפתח אך גם חכמים אלו לא היו יודעי תורה, ולא ידעו למצוא פתח לנדרו. עם זאת, חובה להעמיד בית דין גדול בדור, גם אם אין בהם חכמה כראוי, וסופם שיחכימו כבדורו של שמואל ודוד.

יא. ההלכה ברמב"ם ש'בני הישיבה' רשאים למנות עליהם 'ראש' והוא מוגדר כ'סמוך' לכל דבר, מקורה ככל הנראה בפרשת יפתח, שם מינה העם את יפתח ל'ראש', ועל צורת מינוי זו אמרו חז"ל. ש'יפתח בדורו כשמואל בדורו'.

יב. המציאות בתקופת השופטים, בה קמו שופטים ואף סנהדראות שחכמיהן חסרי ידיעה בתורה, מהווה קושיה על שיטת הרמב"ם, האומר, שהיה רצף של 'סמיכה' "מאיש לאיש". מאידך מסייע תיאור זה לדעת רש"י וסיעתו, האומרים, שמצוה למנות שופטים ושוטרים אפילו אם אינם תלמידי חכמים, ו"אין לך אלא שופט שבימך".

יג. מן האמור עולה, שיש לפנינו, נתק של מאות שנים בין תקופת משה במדבר עד תקופת שמואל, וברור מן הפסוקים ודברי חז"ל, שהיתה זו תקופה של שכחת התורה. עובדה זו כשלעצמה מעלה תמיהה על דברי הרמב"ם, האומר, שיש מסורת מסודרת מדור לדור, 'איש מפי איש' – ממשה רבינו ועד ימי שמואל.

יד. מכל האמור מתחזקת דעת רש"י וסיעתו, האומרת, שמסורת התורה שבעל פה עוברת לדורות הבאים גם בלא 'סמיכה', ואם משתכחות הלכות, ניתן להחזירן מכוח הפלפול ובאמצעות המידות שהתורה נדרשת בהן.

הודפס מאתר אוצר החכמה tablet.otzar.org עמוד 673